

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Сучасний стан правової системи України потребує активізації використання потенціалу юридичної доктрини кримінального процесуального права. Ступінь і способи її впливу на кримінальне процесуальне законодавство можуть бути найрізноманітнішими – найбільш авторитетні доктринальні розробки, які містяться у наукових статтях, дисертаційних дослідженнях, монографіях учених і коментарях до законодавства повинні безпосередньо використовуватися правозастосовниками під час усвідомлення сутності норм права та їхнього застосування, формування правової політики держави, внесення змін і доповнень до чинного законодавства. Доктринальні підходи можуть бути використані під час здійснення незалежних наукових експертиз, при проектуванні нормативно-правових актів; під час розробки та легітимації концептуальних програмних документів. Важливого значення у континентальному праві юридична доктрина набуває у випадках прогаленості законодавства або колізійності норм права. За наявності цих дефектів у чинному кримінальному процесуальному законодавстві доктрина може навіть виступати як субсидіарне джерело права. Авторитетність юридичної доктрини обумовлюється її науковістю, фундаментальністю, системністю та логічністю.

Можливість здійснення ефективних наукових розвідок та отримання відчутних результатів наукових досліджень багато в чому залежить від застосування належної методології. Сучасний стан методології кримінальної процесуальної науки може бути охарактеризований як перехід від моністичної методології до філософсько-методологічного плюралізму. У структурі методології кримінальної процесуальної науки доцільним є виділення певних рівнів, а саме: загальних філософсько-світоглядних підходів, які становитимуть основу пізнання і визначать стратегію дослідження; загальних принципів, що поширять свою дію на всі об'єкти пізнання у конкретній галузі знань; загальнонаукових методів, за допомогою яких можна надати об'єкту пізнання загальну характеристику; конкретнонаукових методів, за допомогою яких об'єкт пізнання буде конкретизований з урахуванням розробок конкретної науки або вчення, сформованого в її межах. Методологія має забезпечити комплексний розвиток кримінальної процесуальної науки, раціональне застосування раніше отриманих результатів, вироблення нових науково обґрунтованих теоретичних положень, а також пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування (Юрій Алєнін, Аліна Мурзановська "Методологія кримінально-процесуальної науки: сучасний стан і перспективи розвитку").

www.pravo.ua.com.ua

Для вітчизняної процесуальної доктрини погляд на кримінальний процес як на органічно цілісну систему діяльності, складену з чотирьох взаємопов'язаних підсистем (проваджень) – підготовчої (досудове провадження), головної (юрисдикційне провадження), судово-контрольної (провадження з перегляду судових рішень) та виконавчої (провадження з виконання судових рішень) – має характер доктринальної аксіоми, який немає ані найменшого теоретичного сумніву в її науковій непопущності. Однак “свіжий вітер” доктринального плюралізму обумовлює необхідність проблематизувати (узяти під сумнів) цей узвичаєний та освячений часом доктринальний *status quo*, а отже, і запропонувати нові візії феноменів доказування й доведення у кримінальному процесі (Валерій Гмирко “Діяльнісний концепт доведення в суді у реструктуризованому кримінальному процесі (методологічні тези-рефлексії на тему частин 1–2 статті 17 Кримінального процесуального кодексу України)”).

Під системою міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України необхідно розуміти імплементований у систему кримінального процесуального законодавства, на основі спеціального дозволу, комплекс норм міжнародних договорів, що визначають правове становище особи у сфері кримінального процесу та вимоги, що пред'являються до кримінально-процесуальних механізмів, які забезпечують охорону прав і свобод громадян у кримінальному провадженні.

Система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України характеризується такими ознаками: а) головним елементом використання таких стандартів є людина; б) причина реалізації міжнародних стандартів – охорона та захист її прав і свобод; в) міжнародні стандарти містяться у нормах міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; г) система є динамічною, адже з розвитком “поколінь” прав людини може доповнюватися новими стандартами; г) систему не можна класифікувати за критеріями норм матеріального або процесуального права, оскільки вона комплексно вміщує їхні норми; д) система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі передбачає відповідність їй норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та інших законів України, які вміщують кримінально-процесуальні норми (Оксана Кучинська, Юлія Циганюк “Система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України”).

Арешт майна є тим заходом забезпечення кримінального провадження, під час застосування якого здійснюється втручання у фундаментальне право особи на мирне володіння майном, яке захищається Конституцією України та міжнародно-правовими актами. З огляду на

це неминуче постає питання про усвідомлення критеріїв правомірності обмеження прав осіб у кримінальному провадженні, а також їх широке втілення у правозастосовну практику. Такі критерії розроблені, спираючись на положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) й отримали назву “трискладовий тест”, елементами якого є аналіз законності втручання у право особи, легітимної мети та вирішення питання про необхідність такого втручання в демократичному суспільстві, його пропорційності тій меті, яку бажає досягти держава.

Слідчий суддя під час розгляду клопотання слідчого, прокурора про арешт майна може використовувати такий алгоритм постановки та вирішення важливих для ухвалення умотивованого рішення питань: 1) яка мета втручання у право особи; 2) чи є мета втручання у право особи легітимною, тобто чи передбачена вона законом; 3) чи може мета бути досягнута за допомогою арешту майна, чи є він розумним, придатним і необхідним для досягнення цієї мети засобом, та чи є для цього необхідні докази; 4) чи є інший засіб, який є найменш обтяжливим, ніж арешт майна, за допомогою якого можна досягти цієї мети; 5) чи є використовуваний засіб пропорційним тій меті, яку держава бажає досягти; 6) чи є пропорційним ступінь обмеження права особи меті, яку бажають досягти. Розроблений алгоритм здатний вирішити ціннісний конфлікт, що виникає під час застосування арешту майна як заходу забезпечення кримінального провадження, пов’язаний із можливістю втручання органів, які здійснюють кримінальне провадження, у право, гарантоване Конституцією України (ст. 41), Конвенцією та Першим протоколом до неї, а також КПК України (ст. 16), шляхом визначення такого співвідношення легітимної мети втручання та міри втручання, яке забезпечить баланс охоронюваних правом цінностей, між якими виник конфлікт у результаті такого втручання (Оксана Капліна, Олена Котова “Критерії правомірності обмеження права власності під час арешту майна у кримінальному провадженні в світлі практики Європейського суду з прав людини”).

Арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та (або) користування матеріальними об’єктами, щодо яких існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що вони містять відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, підлягають спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинува-

ченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Чинне кримінальне процесуальне законодавство, закріпивши арешт майна з метою забезпечення збереження речових доказів, не повною мірою у положеннях глави 17 відображає специфіку такого арешту, з огляду на що слід вдосконалити правове регулювання частин 1 та 3 ст. 170, п. 3 ч. 2 ст. 171, пунктів 2 та 6 ч. 2 ст. 173 КПК України (Ірина Гловюк, Ігор Зіньковський “Арешт майна з метою збереження речових доказів: проблеми застосування у сучасному кримінальному провадженні”).

Інститут цивільно-правової відповідальності в кримінальному процесі повинен функціонувати в межах цілісної концепції, компонентами якої є:

- чітка диференціація цієї відповідальності на інститути (субінститути): 1) відшкодування шкоди, завданої незаконними актами (рішеннями, діями та бездіяльністю) владних суб'єктів кримінального процесу (інших проваджень); 2) реабілітації; 3) відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення; 4) цивільного позову в кримінальному процесі;

- законодавче визначення термінології, засад, підстав, суб'єктів, їх прав, обов'язків та відповідальності, а також механізму функціонування цих інститутів в окремих главах КПК України чи окремих законах;

- реалізація принципу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, діяльність державних органів та їх посадових осіб на засадах повного та безумовного відшкодування шкоди;

- уніфікація процедур про відшкодування шкоди, запровадження виключно її судового порядку;

- обов'язок ініціювання відшкодування шкоди покласти на владних суб'єктів судочинства (Микола Шумило, Олександр Андрушко “Цивільно-правова відповідальність за правопорушення у кримінальному процесі: система нормативних лабіринтів та пошук концепції”).

Рівень мотивованості рішень Верховного Суду з підстав передачі кримінального провадження на розгляд вищого судового підрозділу є достатньо високим, однак в окремих аспектах його доцільно удосконалити. Великій Палаті Верховного Суду належить роз'яснити суть категорій “подібні правовідносини” та “виключна правова проблема”. В ухвалах колегій суддів судових палат Касаційного кримінального суду про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду доцільно наводити переконливіші аргументи для обґрунтування наявності підстави для прийняття цього рішення, а у їх мотивувальній

частині використовувати тільки релевантні засоби аргументації. Колегіям суддів судових палат Касаційного кримінального суду перед прийняттям рішення про передачу кримінального провадження на розгляд об'єднаної палати цього суду слід перевіряти наявність уже сформульованого висновку Великої Палати Верховного Суду з подібної правової ситуації. Великій Палаті Верховного Суду у постановах за наслідками касаційного розгляду варто наводити правову позицію з усіх складних теоретико-прикладних питань, що потребують вирішення на рівні найвищого судового підрозділу Верховного Суду, використовуючи власні доводи на її підтвердження (Василь Нор, Назар Бобечко “Мотивованість судових рішень із питань передачі кримінального провадження на розгляд вищих судових підрозділів Верховного Суду та за наслідками касаційного розгляду”).

*За редакцією
координатора актуальної теми
“Національна доктрина кримінального процесуального права”,
докторки юридичних наук, професорки,
членкині-кореспондентки НАПрН України,
заслуженої діячки науки і техніки України,
завідувачки кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Оксани Капліної*